

Коберник Г. І.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії початкового навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

У статті розглядається питання про формування загальнолюдських цінностей в умовах інтерактивних методів навчання. Розкривається суть загальнолюдських цінностей та інтерактивних методів навчання. Автор намагається обґрунтувати, що ефективні педагогічні умови формування досліджуваної якості створюються в процесі інтерактивних методів навчання.

Ключові слова: загальнолюдські цінності, інтерактивні методи навчання, школяр.

В статье рассматривается вопрос о формировании общечеловеческих ценностей в условиях интерактивных методов обучения. Раскрывается содержание общечеловеческих ценностей та интерактивных методов обучения. Автор обосновывает, что эффективные педагогические условия формирования качества, которое исследуется, образуются в процессе интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: общечеловеческие ценности интерактивные методы обучения, школьник.

The problem of common to mankind values formation in the conditions of interactive educational methods usage is considered in the article. The essence of common to mankind values and interactive educational methods is analyzed. The author tries to prove that effective pedagogical conditions for the formation of investigated quality are created in the process if interactive education.

Key words: common to mankind values, interactive educational methods, schoolchild.

Національна школа повинна слугувати духовному збагаченню дитини, формуванню загальнолюдських цінностей, вироблених українським народом упродовж віків. Організуючи навчально-пізнавальну діяльність, школа в особі педагогів покликана забезпечити оволодіння підростаючим поколінням загальнолюдських цінностей.

У «Концепції національного виховання» та Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) наголошується, що метою діяльності освітніх закладів є виховання через призму загальнолюдських

гуманістичних цінностей: ідеалів добра, правди, краси, справедливості, совісті, людської гідності тощо. Завдання українського національного виховання не лише в тому, щоб прищепити дитині чи юнаку відданість ідеалам Добра, Правди, Свободи та ін., але і сформувати в них моральну готовність і вміння боротися зі злом, розвінчувати його і з цих позицій оцінювати свої вчинки, шанобливо ставитись до національних цінностей.

Проблема виховання загальнолюдських цінностей завжди була актуальною для педагогіки, психології, філософії, вона знайшла відображення в ряді наукових досліджень.

Педагогічна наука визначає ефективні шляхи формування загальнолюдських цінностей у школярів. Окремі аспекти цього питання розглядали видатні педагоги Я. Коменський, С. Русова, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, К. Ушинський.

Теоретично обґрунтували проблему виховання цінностей та ціннісних орієнтацій І. Бех, П. Ігнатенко, О. Киричук, В. Струманський. Проте, на наш погляд великі потенційні можливості для формування загальнолюдських цінностей мають інтерактивні методи навчання. Відтак, мета статті – охарактеризувати формування загальнолюдських цінностей школярів у процесі застосування інтерактивних методів навчання.

В психологічному словнику дається таке тлумачення цінності: позитивне або негативне значення будь-якого об'єкта або явища. Цінність, по-перше, має об'єктивний характер; по-друге, вона залежить від об'єктивних умов, у ній поєднується класове і загальнолюдське; по-третє, цінність треба розглядати як моменти відносного і абсолютного в її розвитку. Цінності бувають матеріальні і духовні [42].

Згідно із філософським словником, цінність – це термін, який широко використовується в філософській і соціальній літературі для вказівки на людське, соціальне і культурне значення певних явищ дійсності. Фактично, вся багатогранність предметів людської діяльності, суспільних відношень і включених в їх коло природних явищ може виступати в якості «предметних цінностей» як об'єктів ціннісного відношення, тобто оцінюватись у контексті добра і зла, істини чи неістини, краси або потворності, допустимого або забороненого, справедливого або несправедливого тощо. Способи і критерії, на основі яких проводяться самі процедури оцінювання відповідних явищ, закріплюються в суспільній свідомості і культурі як «суб'єктивні цінності» (установки і оцінки, імперативи і заборони, цілі і проекти), виступаючи орієнтирами діяльності людини. У структурі людської діяльності ціннісні

аспекти взаємозв'язані з пізнавальними і вольовими; власне у ціннісних категоріях виражені граничні орієнтації знань і інтересів різних суспільних груп і особливостей. Кожна конкретна історична суспільна форма може характеризуватись специфічним набором та ієрархією цінностей, система яких виступає в якості найвищого рівня соціальної регуляції [53].

Поняття «цінність» стало предметом широких досліджень, особливо в 60–70-ті роки, багатьох наук, проте серед дослідників немає одностайної думки щодо визначення і класифікації цього поняття. Можна виокремити три основні підходи до його розгляду: як соціальної проблеми (Т.Бутківська), як педагогічної проблеми (О. Вишневський, П. Ігнатенко, В. Костів, В. Струманський, І. Тараненко), як психологічної проблеми (І. Бех, М. Боришевський, Г. Ващенко, Т. Яценко).

Цінності набувають соціального сенсу, реалізуються і здійснюють вплив на свідомість і поведінку особистості лише в тому разі, якщо вони глибоко усвідомлюються і сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації в світі людських потреб і, передусім, моральних. Ціннісна орієнтація – це вибір особистістю такого типу поведінки, в основі якого лежать певні, з тією чи іншою глибиною усвідомлені цінності.

Можна сказати, що цінності і ціннісні орієнтації, що виникають на їх основі, відображають певні усталені відносини в суспільстві, детерміновані (причинно зумовлені), насамперед, тим чи іншим характером суспільних відносин [1].

Людство йде шляхом створення і збереження загальнолюдських цінностей, які слугують орієнтиром для розвитку цивілізації самої людини.

Великі мислителі Л. Толстой, Ф. Достоєвський визначали загальнолюдські цінності – добро, гуманізм, справедливість, співчуття, совість – основними критеріями людського життя [3].

Якщо для одних людей загальнолюдські цінності самоочевидні й вони схильні в своїй поведінці орієнтуватися саме на них цілком усвідомлено, то для інших ці цінності можуть бути незрозумілими, недосяжними. Саме лінія поведінки, моральне самопочуття особистості дають достатню підставу стверджувати, що морально-ціннісна орієнтація свідомості стійкіше виражає моральний сенс ціннісних координат у виборі вчинків і дій особистості, ніж окремі спонукання чи оцінки.

Провідним складником системи загальнолюдських цінностей, як зазначає О. Киричук, є морально-етична, яка проголошує:

- а) цінність людського життя, його недоторканість, повагу до людини;
- б) ідеали свободи, справедливості, честі, совісті і правдивості;
- в) милосердя, доброта.

Сьогодні наше суспільство кровно зацікавлене в тому, щоб кожна особистість знайшла себе в зовсім нових умовах, у системі принципово нових ціннісних координат, що виникли в результаті значних соціально-економічних і політичних змін. Система ціннісних орієнтацій сучасних школярів української школи є досить суперечливою і мінливою на різних вікових етапах. Очевидно, причини цього криються в існуючій дисгармонії між різними сферами суспільного життя. Водночас на діяльність загальноосвітніх шкіл негативно впливає духовна криза суспільства, втрата ним багатьох ціннісних орієнтирів. Це виявляється в падінні вихованості шкільної молоді, в її бездуховності, цинізмі, байдужості. Тому таким необхідним є повернення до загальнолюдських цінностей, які виробляються в процесі взаємостосунків людей, у процесі їхнього спілкування. Однією з найважливіших умов формування стосунків між людьми є їх долучення до спільної діяльності.

Основним видом діяльності молодшого школяра є навчальна. Тому педагогу доцільно в процесі навчально-пізнавальної діяльності створити умови для співпраці однолітків, яка, як показали результати дослідження, є найефективнішою.

За допомогою спілкування, яке первісно виступає насамперед у створюваних дорослими актах виховання, дитина навчається, як правильно діяти у довір'ї у відповідності з виробленими в суспільстві нормами і еталонами поведінки. Отже, виховна роль спілкування – це наслідок того, що слово виступає не лише як знаряддя відображення дійсності, але і як засіб регуляції поведінки.

Практика свідчить, що лише в умовах особистісного спілкування стає можливим розвиток підростаючої особистості, оскільки його безпосередня мета – залучити інших до цінностей, ідеалів і моральних принципів, вироблених людством і осмислених вихователем. Тому виховна ефективність такого виду спілкування вимагає і адекватних способів, якими є розуміння, визнання і прийняття особистості дитини. Всі вони ґрунтуються на сформованій у дорослого здатності стати на позицію дитини.

Спілкування не повинно узгоджувати із заборонами, погрозами, нотаціями, гриманнями. Воно орієнтується не на тактику диктату й опіки, а на погляд на дитину як на повноправного партнера в умовах співробітництва і відкидає маніпулятивний підхід до неї. Ефективне середовище для такого спілкування створюється в умовах інтерактивних методів навчання.

Інтерактивність у навчанні можна пояснити як здатність до взаємодії, навчання у режимі бесіди, діалогу, полілогу, тобто активного спілкування. На

нашу думку, інтерактивним може бути названий метод, завдяки якому той, хто навчається, є не лише учасником (спостерігачем, слухачем), але саме активними творцем процесу навчання [2].

Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Інтеракція в колі ровесників у процесі навчально-пізнавальної діяльності виступає як специфічний вид діяльності з формування загальнолюдських цінностей. У процесі спілкування школяр утверджується як член людського суспільства, засвоює людський досвід. При цьому проходить процес формування власного «Я», становлення учня як особистості, його життєвих ціннісних орієнтацій.

В умовах інтерактивних методів навчання відбувається обмін духовними цінностями учнів у формі діалога.

Психологи (Т. Драгунова, Д. Ельконін) виділяють діяльність спілкування як особливу сферу життєдіяльності учнів. Як зазначалося раніше, у зв'язку почуттям дорослості, що виникло, і початком формування самосвідомості в учнів виникає загострення потреби, пов'язане зі спілкуванням. Зрозуміло, що спілкування є основним каналом і умовою впливу на особистість школяра. Ці особливості полягають у прагненні учня до осмислення самопізнання через порівняння себе з ровесниками та дорослими. В результаті спілкування з іншими відбувається процес активного вироблення учнем критеріїв оцінювання себе та оточуючих, прагнення аналізувати причини своїх конфліктів, невдач або успіхів, труднощів.

Потреба у спілкуванні учнів тісно пов'язана з потребою у взаєморозумінні, в емоційному співпереживанні. У середовищі, яке утворюється в умовах інтерактивних методів навчання, стає можливим формування адекватної само- і взаємооцінки. Прагнення вихованця задовольнити потребу у спілкуванні надає можливість педагогу спрямовано впливати на формування його особистості і, зокрема, на розвиток у нього необхідних особистісних цінностей, які роблять його не тільки здатним жити серед людей, спілкуватися з ними, а піднятися у своїй поведінці до принципів гуманістичної моралі. Проте, як свідчать наші дослідження, учні віддають перевагу спілкуванню з однолітками, ще й тому, що тут для них є арена для самоствердження, і значно менше ведуть розмови з дорослими. Все це потребує цілеспрямованої і копіткої роботи, ставить перед педагогами завдання знайти такі шляхи, форми, методи, які б сприяли ефективному формуванню у вихованців загальнолюдських цінностей.

Для того, щоб зробити спілкування ефективним, педагогу необхідно володіти досить високою психологічною культурою, основні положення якої можна звести до трьох основних вимог: а) бути компетентним у психології дитини і правильно оцінювати її індивідуальні якості; б) адекватно емоційно відгукуватися на поведінкові реакції дитини та її актуальні психічні стани;

в) вибрати стосовно кожної дитини такий спосіб поводження з нею, який би найкращим чином відповідав її індивідуальним особливостям. Таким чином, виховний процес, який реалізується у спілкуванні, можна розглядати на трьох рівнях: на рівні соціального пізнання, на рівні емоційного ставлення і на поведінковому рівні.

Діалог між молодшими школярами в процесі спілкування, який розгортається з приводу розв'язання даної вчителем задачі, неодмінно має перерости у діалог школяра з самим собою, результатом якого є його самовизначення в цій поведінковій ситуації: яку позицію я займаю, як я маю повестися. Відповідь на такі запитання він має сформулювати самостійно. Звідси й розмірковування, осмислення всіх «за» і «проти», зіткнення протилежних точок зору. Це природно, адже відбувається формування і встановлення внутрішніх ціннісних регуляторів, тому й виникає перебирання різних поведінкових варіантів, які є ознакою соціальної незрілості дитини. Якраз у діалозі у неї породжуються сумніви, які й призводять до переоцінки думок і поглядів, які він вважає єдиноправильними.

Усвідомлюючи себе в процесі інтеракції з однолітками, роблячи відповідні висновки, учень збагачується емоційно, і його відповідні наміри, втілюються у моральні вчинки.

У процесі виконання учнями завдань педагог своїми діями має формувати і підтримувати у школярів самоповагу, яка відображає те, наскільки вони приймають себе такими, якими вони є. Людина з високою самоповагою вірить у себе і в те, що можна здолати свої недоліки. Занижена самоповага і комунікативні труднощі знижують соціальну активність підростаючої особистості.

У процесі інтеракції учень знаходиться в особистій психологічній безпеці, у стані внутрішнього спокою, його не чекають критичні судження педагога, адже тривога, яку відчуває вихованець, здебільшого виявляється провідним чинником, що спричиняє негативні міжособистісні стосунки, під дією тривалої тривоги у дитини формується почуття неповноцінності, низька самооцінка, яка й визначає в подальшому її життєвий стиль і взаємодію з іншими людьми.

Таким чином, учитель має попіклуватися про встановлення таких взаємин, які мають поступово трансформуватись у ті чи ті ціннісно-сміслові утворення, як регулятори моральної поведінки, тобто перетворитись у стійку внутрішню позицію (систему особистісних цінностей). Подальшого дослідження потребує питання технологічних аспектів формування загальнолюдських цінностей школярів у процесі застосування інтерактивних методів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболіна Т. Г. Етика : навчальний посібник / Т. Г. Аболіна. – К. : Либідь, 1992. – 328 с.
2. Мельник Л. В. Використання інтерактивних технологій навчання в системі вищої педагогічної освіти / Л. В. Мельник // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців :

методологія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 16 / редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 496 с. – С. 407–412.

3. Омельченко Ж. О. Формування загальнолюдських цінностей як мети виховання в працях видатних мислителів / Ж. О. Омельченко // Педагогіка і психологія. – 1993. – № 3. – С. 18–24.
4. Пометун О. Активні й інтерактивні методи навчання : до питання про диференціацію понять / О. Пометун // Шлях Освіти. – № 3. – 2004. – С. 10–15.
5. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1983. – 600 с.
6. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
7. Хамська Н. Б. Підліток на шляху до моральності : навчально-методичний посібник. – Вінниця : «Універсум – Вінниця», 1998. – 136 с.